

अंधश्रद्धा निर्मूलक कथा

भाग – १

लेखक

हिंदुहृदयसम्राट् स्वातंत्र्यवीर
विनायक दामोदर सावरकर

रिया पब्लिकेशन्स, कोल्हापूर

प्रमुख वितरक

अजब डिस्ट्रीब्युटर्स

६७८-ई, निदान हॉस्पिटलसमोर,
शाहूपुरी, २ री गल्ली, कोल्हापूर.

अंधश्रद्धा निर्मूलक कथा- भाग १ : विनायक दामोदर सावरकर

© हिमानी सावरकर

जनआवृत्ती संकल्पना : श्री. नानासाहेब गोडसे

प्रकाशक

रिया पब्लिकेशन्स

२५०, ब-३०, शीतल बंगला,
नागाळा पार्क, कोल्हापूर.

प्रमुख वितरक

अजब डिस्ट्रिब्युटर्स

६७८-ई, निदान हॉस्पिटलसमोर,
शाहूपुरी, २ री गल्ली, कोल्हापूर.
मोबा. : ९४२२४२१५०२

अक्षरजुळणी

रावजी देसाई

मुखपृष्ठ

चित्रमित्र पब्लिसिटी, कोल्हापूर.

मुद्रक

श्री ज्योतिर्लिंग ऑफसेट, कोल्हापूर.

दुसरी आवृत्ती

मे, २०१२ - २००० प्रती

किंमत

जनआवृत्ती रुपये १००/-

अंधश्रद्धा निर्मूलक कथा

भाग- १

अनुक्रमणिका

- कुसुम / ७
- गोविंदा गवळी / २४
- पित्र्यांचें दुसरें लग्न कसें फिसकटलें? / ३३
- काळ आणि कसर ! / ४३
- नारदाची पृथ्वीस पुन्हा भेट ! / ५५
- अेक घडलेला चुरचुरीत संवाद / ६९
- आता मात्र दिवाळीत दुष्काळाची भीतीच नको ! / ७९
- नंदीबैल आणि माणूस बैल / ९२
- चातुर्मास्य / १०७
- ताबुतांची गोष्ट / ११४
- 'तोतया' राजा झाला ! / १२६
- अंगरख्याला माणसें बेतणारा शिंपी / १३९

अंधश्रद्धा निर्मूलक कथा

भाग १

१. कुसुम

वडगाव येथील शाळेचा आज पारितोषिक-समारंभ. अशा प्राथमिक मराठी शाळांचा पारितोषिक-समारंभ म्हणजे मुलांच्या मेहनतीचे चीज होण्या न होण्याचा दिवस असतो. त्यातही गावठी शाळेत खिचपत पडलेल्या आजकालच्या आमच्या अर्धपोटी मराठी शिक्षकांना तर ह्या दिवसाचे फारच महत्त्व. कारण त्यांच्या पोटापाण्याच्या प्रश्नांशीही ह्या असल्या वार्षिक पारितोषिक-समारंभाचा थोडाफार संबंध पोचण्याचा संभव असतो.

कारण गावपंचांना गावांतील पालकांना आणि वेळी डेप्युटी महाशयांनाही संतुष्ट करण्याची ह्या वेळी त्या बिचाऱ्या शिक्षकाला एक सुवर्णसंधिच आलेली असते. अशा समारंभाच्या दिवशी त्या गावचे ते गावपंच, दीडदमडीच्या भांडवलाचे गावशेठजी, जन्मात ज्यांना कोणी खुर्ची देत नाही असे 'पालक' ह्या थोर पदवीने त्या दिवशी शाळेतील खुर्च्यावर बसविले जाणारे रेमेडोके गावगृहस्थ, मुले, मुली जातीयेती बायमाणसे ह्या साऱ्या जणांना अशा समारंभातील त्या झिळमिळ्या ताशे-ढोल, गाणी-संवाद, पेटी-तबला, 'या हो! या हो!'ची आर्जवी स्वागते यांहीं त्या शाळेविषयी मोठी आपुलकी वाटू लागते आणि विद्यार्थ्यांच्या परीक्षेपेक्षाही ह्या असल्या पारितोषिक-समारंभामुळेच त्या शिक्षकाचे नाव गावात ज्याच्या त्याच्या तोंडी ऐकू येऊ लागते; त्यामुळे वर डेप्युटीलाही आपली शाळा आणि आपण स्वतः गावकऱ्यांत किती लोकप्रिय आहो हे शिक्षकांना सहजासहजी दाखविता येते.

या समारंभाचा गावठी शाळांतील बापड्या सरकारी शिक्षकांना जर आणखी एक महत्वाचा उपयोग असेल तर तो आपल्या शाळेच्या प्रगतीच्या भाषणात येनकेनप्रकारेण स्वतःच्या आबाळीचे दुःख वेशीवर टांगण्याची संधि त्या निमित्ताने मिळते, हा होय. ओढाताण करून शाळेच्या प्रगतीच्या व्याख्यानाच्या विषयात स्वतःच्या पोटापाण्याचा अधोगतीचा थोडातरी उल्लेख शिक्षकांना सहज घुसडून देता येतो !

वडगावचे शिक्षकही असेच आबाळलेले त्यातही जरा भोळसर. त्यांच्या त्या गावातील शाळेच्या या आजच्या पारितोषिक-समारंभास गावपंचांसुद्धा झाडून सारे लोकच नव्हेत, तर शेजारच्या त्या तालुक्याच्या मुख्य ठाण्यात महिन्या दोन महिन्यांनी एखादा अंक काढणाऱ्या 'जगत्समाचार नावाच्या साप्ताहिकाचे संपादक श्री. बंडोपंत हेच अध्यक्षपदी विराजमान होण्यास्तव येणार होते. वर्तमानपत्राच्या संपादकांसारखी, आपली दुःखे जीवर जगतासमोर टांगता येतील अशी उंच नि भव्य वेस दुसरी कुठे मिळणार? अशा विश्वासाने वडगावातील ह्या शाळेच्या दिगोजीपंत शिक्षकांनी आपल्या होणाऱ्या व्याख्यानात आपल्या दुःखाची कहाणी सांगोपांग गोवून पगाराच्या नि तांदूळ, डाळ, भाजी प्रभृतीसाठी संसारात कमीत कमी जो खर्च येतो त्याच्या प्रमाणशुद्ध प्रमाणशून्यतेचा पाढा वाचलेला होता. ते भाषण त्यांनी स्वतः तर पाठ केलेच होते; पण त्याच अर्थाचे एक पद रचून ते इतर पदांप्रमाणेच मुलां-मुलींकडूनही पाठ करविले होते.

याच पद म्हणणाऱ्या मुलींत कुसुम होती. ती दिसण्यात चांगली, वयाने दहा वर्षांची, बोलण्यात चुणचुणीत, गळ्याची गोड, अर्धात पद बसविताना दिगोजीपंतांनी तिलाच मुख्य गायिकेचे काम दिले. ते पद तिला शिकविताना आताशी तिच्याशी दिगोजीपंत येता-जाता इतके बोलत की, इतर मुलामुलींना मत्सर वाटून त्यांच्या-त्यांच्यातच नव्हे, तर काही गावगुंड बायामाणसांतही 'जुळतंसं आहे अं टिपण!' अशा टवाळी सहजासहजी आतून आतून चालू लागली.

तसे म्हटले असता दिगोजी शिक्षक कुसुमपेक्षा इतर मुलांमुलींशीच पुष्कळ बोलत; पण शाळा-कॉलेजातील शिक्षक-अध्यापक-प्राध्यापकांच्या विद्यार्थ्यांशी आणि विद्यार्थिनींशी बोलण्याची मोजणी ज्या कोष्टकाने गणली जाते, त्या कोष्टकाप्रमाणेच काय ते बिचारा दिगोजीपंत कुसुमशीच अधिक बोलतो असे ठरे.

ते कोष्टक असे. : शाळा-कॉलेजांतील कोण्या मुलाशी शिक्षक शंभर वेळा बोलता तर ते जितके आक्षेपार्ह नाही तितके ते वर्गातील एखाद्या गबाळ मुलीशी दहादा बोलले तर आक्षेपार्ह समजावे; आणि गबाळ मुलीशी दहादा बोलणे जितके आक्षेपार्ह त्याहून कोण्या चुणचुणीत मुलीशी एकदा बोलणे अधिक संशयास्पद समजावे; हा या प्रकारणीचा दंडकच पडला! त्यामुळे चुणचुणीत कुसुमशी दिगोजीपंत शिक्षक एकदा बोलताच साऱ्या शाळेत ते जितके ठळकपणे ऐकू जाई नि भडकपणे दिसून येई तसे शंभरदा कोणा इतर मुलांमुलीशी बोलले असताही ऐकू जात नसे; दिसून येत नसे.

०००

शाळेचा पारितोषिक समारंभ चालू होताच मुलांमुलींची पदे, संवाद झाले. कुसुमची भूमिका सगळ्यांत सुरेख वठल्यामुळे अध्यक्ष असलेल्या 'जगत्समाचारा'च्या संपादकांनीही तिचे कौतुक केले. 'पाघळले अं पाहुणे पण!' दोघे चौघेजण कोपऱ्यात हातावर हात मारून खिदळले. दिगोजीपंत मनात संचित झाले! 'माझे भाषणही कुसुमच्या संवादासारखे वठेल का? संपादक त्याचेही असेच कौतुक करतील का?' - तों झालीच त्या भाषणाची वेळ- आणि मुलांमुलींच्या एकच गलक्याची! दिगोजीपंतांनीही मुलांमुलींचा तो गलका थांबविणाऱ्या शिक्षकाची नि शाळेच्या प्रगतीचा वृत्तान्त वाचून त्यावर भाषण करणाऱ्या व्याख्यात्याची अशा आपल्या दोन्ही भूमिका एकसहाच करण्यास कंबर कसली. उजव्या हातात प्रतिवृत्ताचे (रिपोर्ट) ते पुडके नि डाव्या हाताशी टेबलावर ठेवलेली छडी घेऊन ते बोलावयास उभे राहिले. 'मुलांनो मुलींनो!' असा पहिला शालेय भाषणातील सवयीचा संबोधनी होकार दिगोजीपंतांनी घसा खरडून देताच त्या आज्ञाधारक मुलामुलींनी 'ओऽ! ओऽ! मास्तर!' अशा प्रत्युत्तरांची एकच ओरड चालविली. 'हा चूप! चूप! नुसते ऐका! राम्या! तू, तू, तिथं गोंद्या! गप!' असे त्या दिगोजींनी मुला-मुलींना दटावीत डाव्या हाताने टेबलावर छडी दहापांच वेळा कडाकड आपटल्यानंतर मुलामुलींच्या बरेचसे ध्यानात आले की, ह्या वेळी मास्तरांनी आपणांस हाका मारल्या किंवा काही विचारले तरी आपण बरोबर उत्तरे न देता चूप बसायचे आहेसे दिसते.

दिगोजीपंतांच्या लक्षात या वेळपर्यंत येऊन गेले होते की, शालेय भाषणातील सवयीने आपण सभेतही आरंभ 'मुलांनो नि मुलींनो!' असा करून गेलो ही चूक झाली. यासाठी आता त्यांनी सावधपणे पुन्हा पहिल्यापासून भाषण चालविले-

‘अध्यक्ष महाराज आणि बंधुभगिनीनो ! (हं! सोम्या हुशश!) आज आपल्या शाळेचं परमभाग्य की, ‘जगत्समाचारा’ सारख्या थोर पत्राचे जगप्रसिद्ध संपादक श्रीयुत बंडोपंत हे अध्यक्ष म्हणून समारंभास लाभले आहेत! (थोरांच्या टाळ्या, त्यासरशी चाणाक्ष पोरांना कळून चुकले की, वाक्याशेवटी टाळ्या द्याव्या लागतात. त्याप्रमाणे पुढील वाक्य संपण्याची ते, हात टाळीसाठी सजवून वाट पाहतात.) या शाळेचे संस्थापक श्री. दगडूजी पाटील या वर्षीच पटकीने वारले-! (पोरांच्या टाळ्यांचा कडकडाट!! दिगोजीपंतांच्या रागावून टेबलावर आपटल्या जाणाऱ्या छडीचा छमछमाट! आणि आज्ञांचा गडगडाट! हुशश! ऐकून घ्या, तिथं चंदा! चूप!) याविषयी मी आरंभीच अत्यंत खेद प्रदर्शवितो. आता शाळेच्या प्रगतीचं प्रतिवृत्त प्रथम वाचावयाचं ; परंतु (‘मास्तर! मास्तर! हा भिक्या मला कोपरखळ्या मारतो आहे सारखा!’ ‘नाही मास्तर, ह्या सख्यानांच मला चिमटा काढला पहिल्यानं’ असा गोंगाट! ‘हा! उठा, दोघेही उठा तिथून. तू तिकडे बस, तू जा मागं!’ अशा शिक्षक दिगोजीपंतांच्या कडक आज्ञा!) – परंतु, ही पाहताच आहा तुम्ही या उनाड मुलांची गडबड! तेव्हा मी इतकेच सांगतो की , मी एक बापडा दरिद्री शिक्षक, कुटुंबात मुलं-लेकरं तर सारखी वाढताहेत, पण दरमहाच्या बारा रुपये पगारात मात्र गेल्या बारा वर्षांत एका दमडीचीही वाढ नाही. बारा अंके बारा, पण पुढे काय? (चाणाक्ष गोंद्याला वाटते-पाढ्याचं पुढं काय ही मास्तरांना अडचण पडली. तो ताडकन् ओरडतो- ‘पुढे बारा दोनी चोवीस मास्तर! राम्या म्हणतो- ‘बारा त्रीक छत्तीस मास्तर!’ त्यासरशी अध्यक्ष वगैरे सर्वजण खो खो हसतात! दिगोजीपंत आपल्या करुण कहाणीच्या भर शोकरसात ह्या हास्यरसाने माती कालविल्यामुळे संतापून देहभान विसरतात, डाव्या हाताकडची छडी केव्हा उजव्या हातात घेतली आणि त्या पायापाशीच बसलेल्या गोंद्या-राम्याच्या अंगावर सपासप केव्हा लगावली ते ती मुले मोठ्यामोठ्याने ‘अयायाया! अयाय!’ असे किंकाळून उठेतो दिगोजी शिक्षकांच्या स्पष्टपणे ध्यानात सुद्धा येत नाही!) ह्या गोंगाटासरशी त्या सभेच्या समयज्ञ अध्यक्षमहाशयांनी शेवटी आपण मध्येच उठून सांगितले,

‘दिगोजीपंत, आता असं करा. तुम्ही ते तुमचं प्रतिवृत्त नि हे तुमचं लिहिलेलं मूळ भाषण दोन्ही माझ्याकडे धाडून द्या. मी ते ‘जनत्समाचारा’त समग्र छापतो. मग इथं ते भाषण नुसतं बोलून दाखविण्यासाठीच काय तो हवा कशाला हा गोंधळ! नाही तरी तुम्ही लिहिलेलं भाषणच पाठ केलेलं दिसतं-!’

‘छे, तसंच नाही काही रावसाहेब अगदी! पण आपण जर ते समग्र छापीतच असाल तर मागितला एक डोळा नि देवाने दिले दोन, असाच उपकार होईल या दीनावर!’ लगेच अध्यक्षांनी सारी भाषणे रद्द करून दहापांच पारितोषिके तेवढी स्वहस्ते वाटावयाचे ठरविले.

‘कुसुम!’ पहिलेच नाव अध्यक्षांनी घेतले- पहिल्याच क्रमांकाच्या पारितोषकास योग्य म्हणून!

कुसुमला जरीचा खण मिळतात पहिली टाळी पडली दिगोजीपंतांची. त्यासरशी मुलामुलींनी कुळसूत्री बाहुल्यांप्रमाणे कडकडाट चालविला. मध्येच काहीकांना खोकल्याच्या साथीने पछाडल्यासारखे होऊन खोडसाळपणे मोठमोठ्याने खाकरल्यावाचून राहवले नाही. बाकीची पारितोषिके वाटून होताच समारंभ संपला. मुले सुटली आणि त्या गावच्या वाटेवाटेने आनंदाचा एकच गलका करीत घोघर चालली.

शेतातील मेंढवाडा झुंझुरक्याला उघडताच एखादे कोकरून जसे हिरवळीवर मोकाट बागडू लागते आणि उगीच उंच उड्याच उड्या मारीत इकडे तिकडे आनंदाने नाचू लागते तशी आपल्या घरच्या अंगणात पाऊल टाकताच कुसुम बागडू लागली. बाहेर गेलेली आई परत येताच तिला तो पारितोषिक मिळालेला जरीचा खण कधी दाखवीन असे तिला होऊन गेले होते! आई परत येताना दुरून दिसताच ती धावत सुटली. आई भेटताच तिला तिने मिठी मारली. खण दाखविला. सभेतील काय काय गमती सांगितल्या, पदे पण म्हणून दाखविली. आईने जो जो तिचे कौतुक करावे तो तो तिचा आनंद गगनांत मावेनासा झाला.

त्या दहा वर्षांच्या लेकराला त्या क्षणी काय ठाऊक की, अशा मनमोकळ्या आनंदाचा तिच्या आयुष्यातील तो बहुधा शेवटचाच क्षण होता!!

कारण त्याच क्षणी गोपाळभटजी – तिचे वडील – तिथे आले. ते एक उंच गोरेपान रूढीलाच शास्त्र समजणारे, भिक्षुकी आणि दूधदही विकण्याचे दोन्ही परस्परविरुद्ध व्यवसाय एकत्रच करणारे, त्या तुटपुंज्या उत्पन्नावर कसाबसा चरितार्थ चालविणारे, बरेच कर्मठ, थोडे तापट निफार हेकेखोर पुरुष होते. त्यांनी अंगणात पाय टाकताच गंगाबाजीला, कुसुमच्या आईला, हसडले.